

nyét vaskos monográfiába foglalva adták ki 1956-ban: A színtezési munkálatok története Magyarországon 1820-1920. Kiterjedt földmérési kutatásai adták az alapot a magyar geodéziai irodalom bibliográfiájának összeállításához, amelynek első két kötetét még ő szerkesztette egybe.

Az emlékülés végén Gyöngyösi Zsuzsanna, a városi könyvtár igazgatónöje vetített képeket az ötven éves fennállását ünneplő könyvtár mindennapjairól, s a város kulturális életében, s az ifjú nemzedék kiművelésében betöltött szerepéről. Ezt követően a jelenlévők megkoszorúzták Bendefy László emléktábláját, amelyet szülőházának (ma a Békesség – házának) falán állított az önkormányzat.

Fejér László

Karácsonyi János munkássága¹

Dr. Karácsonyi János történész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a nagyváradi latin szertartású káptalan nagyprépostja, címzetes vovárdiai püspök 1929. január 1-jén, immár 75 esztendője távozott az élők sorából, Nagyváradon. Holttestét nem az akkor már Romániában levő püspöki székhelyen, hanem Magyarországon, szülővárosában temették el. Ma is a gyulai Szentháromság temetőben alussza örök álmát.

A város katolikus társadalmát képviselő Gyulai Katolikus Kör és az Anyaszentegyházat Védő Egyesület 1929. március 24-én, az akkori városháza nagytermében emlékünneppel tisztelgett nagy fia emléke előtt. Németi József a gyulai gimnázium akkori igazgatója, Horváth Jenő professzor és Scherer Ferenc idézte alakját, méltatta tudósi és emberi nagyságát. (Előadásuk szövegét a gyulai Dobay Nyomda műves kis füzetben is megjelentette 1929-ben, „Emléksorok Istenben boldogult Karácsonyi János dr. c. püspök, a nagyváradi l.s.z. káptalan nagyprépostja, a M. Tud. Akadémia tagja stb. tiszteletére” címmel)

A laudációk igazát az eltelt több mint hét évtized sem halványította el, hiszen Karácsonyi emberi alakja, tudós munkálkodása ma is példa, könyvei, tanulmányai az egyetemes magyar kultúra értékei. Voltak évtizedek, amikor a tudós püspök emléke elhalványulni látszott, munkásságát a provinciális helytörténetírás értékei közé sorolták, megfedkezve arról, hogy nemzeti történetírásunk számára is alkotott számos fontos munkát. Klerikus volta miatt hosszú időn keresztül nem volt ildomos túlságosan lelkesedni érte, a magyar-román kapcsolatok szempontjából sem tartották helyénvalónak arról a röpíratról megemlékezni, amelyben a magyarság történelmi jogát bizonyítja a trianoni békediktátum után elcsatolt területekre. Haláláig Nagyváradon maradt mint a káptalan vezetője, hű maradt híveihez, a Kanonok-sor lakói közül szinte utolsóig kitartott, vállalva a kisebbségi sorsot.

Karácsonyi az egyházi méltóságok között nem ritka életutat járt be, alacsony sorból, egyszerű gyulai iparos emberek gyermekeként emelkedett arra a társadalmi és tudományos magaslatra, amelyet élete során elért. 1858. december 15-én, Gyulán született, apja örmény származású szücsmester, anyja Papp Terézia, régi gyulai család sarja. Az akkori Rákóczi utcában álló szülőházát már ő építtette át, a város emléktáblája, és a róla elnevezett utca tanúskodik szülővárosához kötődéséről. Az értelmes, diáktársai közül éles eszével kitűnt kisfiú a város katolikus elemi iskolájában járva, Grócz Béla, akkori hitoktatója figyelmét nem kerülte el. Flemy iskolái után szülei nagybátyjához asztalosinasnak szánták, de Grócz Béla és az akkori plébános, Neumann József ingyenes helyet szereztek neki a nagyváradi Szent József Nevelőintézetben. A nagyváradi premonstreiek gimnáziumában kiváló tanulmányi eredményével tűnt ki, majd érettségi után a papnak készülő ifjút püspöke, Lipovniczky István a budapesti egyetem hittudományi karára küldte, ahol kiváló eredménnyel végzett tanulmányai mellett már a kutatómunka szépségeit is megismerte.

¹ Gondolatok Karácsonyi János Honismereti Egyesület névadója halálának 75. évfordulója alkalmából rendezett konferenciájára. Elhangzott Békéscsabán, 2004. május 21-én.

1882. július 2-án szentelték pappá, az első szentmiséjét július 9-én a gyulai Plébániatemplomban mondta, ott, ahol valamikor a keresztvíz alá tartották. Manu ductora, kézvezetője a primicián az a Göndöcs Benedek gyulai apátplébános volt, akivel később sokat tettek a megye múltjának megismertetéséért. A fiatal pap első állomáshelye Békés város plébániája volt, ahol Kny Antal esperes-plébános mellett szolgált, 1882–1883-ban. (Principálisa is jeles személyisége volt a nagyváradai egyházmegyének, békési plébánosként nyert kanonoki stallumot Nagyváradon.) A későbbi tudós pap kápláni szolgálatát ma is emléktábla hirdeti a békési katolikus parókia falán. (Sajnos az az adata rossz, hogy címzetes nagyváradai püspök lett volna.) Lelkipásztori munkája mellett folytatta diákkorában megkezdett történeti kutatásait, ugyanakkor ideje volt arra is, hogy rendszerezze a békési plébánia kiemelkedő értékű könyvtárát, amelynek régi könyveiben a leltári jelzetek ma is az ő keze nyomát viselik.

Békés után rövid káplánság következett: Váradolasziban, majd Fraknoi Vilmos tudós püspök-történész támogatásával másfél esztendő telt Rómában, ahol a pápai levéltár főleg Anjou-kori anyagát tanulmányozta. Kutatásai eredményeként a tárgykör egyik kitűnő országos szaktekintélye lett. (Az örök városban töltött másfél esztendő azonban aláásta egészségét, az itt szerzett gyomorbetegsége végeig nem tudott kigyógyulni.) Hazatérve a nagyváradai illetve a budapesti teológián tanított, szorgalmasan folytatta kutatómunkáját. Érdemei jutalmul 1905-ben püspöke, Széchenyi Miklós a nagyváradai káptalanban az egyik literátus kanonoki stallummal tisztelte meg, majd e testület vezetője, nagyprepostja lett. 1896-ban jelent meg a mai napig pótolhatatlan Békésvármegye története című munkája, amelynek alapján a Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába választotta a 38 éves fiatal papot.

Történetírói munkásságát az 1929-es emlékező ülésen Horváth Jenő professzor mutatta be. Az első nagyobb formátumú munkája az 1885-ben megjelent Magyarország és a nyugati egyházszakadás című, amit két évvel később Szent Gellért életéről és műveiről írott munkája követte. Ezt a könyvét 1924-ben, már a trianoni béke után újra kiadták, aktualitását a történelmi helyzet indokolta. „Maradandót alkotott Karácsonyi János A magyar nemzetségek történetének monumentális művével is, amelynek 1900–1902-ben megjelent két kötetét a Magyar Tudományos Akadémia 1903-ban a Péczely-jutalommal tüntette ki, de csakhamar a 900 éves magyar katolicizmus egyháztörténetének megírásába fogott, mire részben az 1900-iki jubileum, részben pedig az bírta rá, hogy a magyar katolicizmus mindaddig ilyen összefoglaló munkával nem rendelkezett” – írta róla Horváth professzor. Hiánypótló voltát mutatja, hogy 1915-ben második kiadást is megért, sőt a XX. század utolsó évtizedében reprint kiadásban is hozzáférhető lett. Rövid és korrekt összefoglalása ez a Magyarországon kilenc évszázada működő katolikus egyház történetének, a történész tárgyilagosságával bemutatott események nem sejtetik a katolikus papszerzőt.

Korának politikai viszonyai inspirálták a „Szent Ferenc rendjének története Magyarországon” című munkájának megírását, amelynek két első kötete 1922–1924 között, már nagyváradon őrhelyén született. A magára maradt magyarság a királyi Romániában e műből is buzdítást lelhetett a mostoha viszonyok elviselésére, mint ahogy a török hódoltság alatt a ferences rendi barátok lelki gondozása nyomán sikerült túlélni az oszmán elnyomást.

Békés megye helytörténete, honismerete számos kutatási eredményt, fontos tanulmányokat és a már említett megyetörténetet köszönheti Karácsonyi Jánosnak. Scherer Ferenc ma is helytálló elemzése mutatja be azt az utat, amelyet Karácsonyi a Békés Megyei Régészeti és Mívelődéstörténeti Társulatnak előbb tagjaként, majd Göndöcs Benedek mellett vezetőjeként megtett. Még fiatal papnövendék volt, amikor első dolgozatait benyújtotta a neves társulatnak, majd számos tanulmányt írt a megye illetve Gyula város történetéről az Egyesület évkönyveiben. Sajnos 1894-ben, amikor a boldog emlékeztető Göndöcs Benedek eltávozott az élők sorából, Karácsonyi Jánost pedig hivatása elszólította a megyéből, csendes halódás után e nagy nevű társulat végképp megszűnt.

A megyetörténet megírásában Karácsonyi új utakat keresett. 1893 elején, amikor is Békés vármegyétől elnyerte a kötet elkészítésére szóló megbízást, intenzív levéltári kutatásokba kezdett, hogy a Haán Lajos által már korábban összegyűjtött megyetörténeti anyaghoz újabb forrásadatokat szerezzen. Az idő azonban nagyon sürgette, mert a megye 1896-ban, a millennium évében kívánta megjelentetni munkáját. Karácsonyi eredetileg Haán Lajos kéziratának átdolgozására kapott megbízást, amely helyett teljesen új feldolgozást készített.

(Haán letisztázott kézírata, amelyet a megye 1885-ös megbízása alapján készített, a vármegye levéltárába került, majd több évtizedre eltűnt a kutatás látóköréből, a közelmúltban került újra vissza a Békés Megyei Levéltárba.) A háromkötetes Karácsonyi-féle megyetörténet első kötete a megye történetét tekinti át a kezdetektől 1864-ig, a második kötetben a települések történetét foglalja össze, a harmadik kötet a megyében lévő családok történetjének rövid ismertetése. A kor történetírói gyakorlatán túlmutató forráskezelése, tematikája valóban modern munkává tette Karácsonyi könyvét. (Nyomdai kivitelezése is példamutató, fénykép mellékletei ma már forrásértékűek.) A megye történetét megismerni kívánó olvasó vagy kutató ma is az ő munkáját veszi elő az első tájékozódáshoz. Sajnos e nagy munkának a mai napig nincs új változata, az 1867 utáni időkről pedig hasonló alaposágú összefoglalás mindezidáig nem készült.

Karácsonyi tudós alakja, meggyerő személyisége a mai, példaképeket oly nagyon nélkülöző világunkban is életpélda lehet, akár emberi kvalitásai, akár tudósi mentalitását illetően. A kortárs visszaemlékező Németi József igazgató írja róla: „Szerénysége közismert volt. Soha senki nem tapasztalta, hogy gazdag tudását fitogtatni, vagy kamatoztatni kívánta volna. Cím-, rangkórság nem győörte, s ha valamit az életben elért, megköszönte, de kegyek, kitüntetések után nem futott soha. Az időnek felhasználásában tanúsított lelkiismeretessége, szorgalma egyenesen csodásnak mondható. Párját ritkító emlékezőtehetsége mellett ennek köszönhette bámulatos tudását s irodalmi sikereit (...) Elköltözött, de mintha most is látnók őt. Látnók azt a kis, évtizedes gyomor bajtól lesoványodott, szemüveges, mindig barátságosan mosolygó igénytelen papot, kibén mindenki hamarabb sejtett volna valami szegény falusi plébánost, mint a nagyváradi káptalan tudós nagyprépostját. Am, akik közelebről ismertük őt, tudjuk, hogy abban a törekeny testben nagy lélek lakott, hogy az igénytelen külső ére nyekben gazdag, nemes szívet takart.”

Kanonoki javadalmát szorgalmasan gyűjtögetve nagy tervet dédelgetett. Szülővárosában, Gyulán nevelőintézetet akart ebből a tőkéből alapítani. Sajnos az első világháborút követő infláció semmivé tette e közcélra összekuporgatott vagyont, így Karácsonyi püspök úr nemes gesztusa nem valósulhatott meg. Egyszerű emberek gyerekeként emelkedett tehát magas egyházi méltóságba, de mint a nagyváradi Kanonok-sor lakója sem feledkezett meg a város, vagy szülővárosa szegényeiről, javadalmából jelentős összeget fordítva a rászorulók támogatására.

Úgy ment el, olyan csendben és egyszerűen, ahogyan élt. 1929 újesztendő napján még elmondta reggeli szentmiséjét, majd otthon íróasztalához ült, és egy régi iskolatársának kezdett el levelet írni. Befejezetlenül találták meg később íróasztalán, mert időközben rosszul érezvén magát lepihent. Valószínű agyvérzést kapott, és a kihívott orvos már nem tudott segíteni rajta. Délután 3 órakor megtért Teremtőjéhez.

Mint tudós az állandó jobbítás, az újabb eredmények tudatos felhasználásának híve volt. Hagyatékából a Megyei Könyvtárba került Katolikus Szemle köteteiben láthatjuk, hogy a korábban közölt cikkeit utólag mind ájavitgatta, kiegészítette mások, illetve a saját maga által feltárt újabb adatokkal.

Záró gondolatként álljon itt Németi József ma is aktuális értékelése a Karácsonyi életműről: „Valamikor a rómaiak nagy költője, Horatius énekelte műveiről: Exegi monumentum aere perennius. Ércnél maradandóbb értéket állíték magamnak. Mennyire igazán! Évezredek merültek az idő tengerébe, népek tűntek el a történelem színpadáról, büszke császárok trónjai omlottak össze, de a római költő nagyszerű ódáit, szellemes satiráit, tartalmas epistoláit ma is gyönyörködve olvassa a műértők tábora. Karácsonyi János 51 önálló művel, 183 értekezéssel gazdagította a magyar történelmi irodalmat s ezzel örök hálára kötelezte el magának a tudományt. Nemes egyszerűségével, példás szerénységével, jámbor, feddhetetlen papi életével pedig emléket emelt magának mindannyiunk lelkében, hogy álljon az ott minden hálaadásul a múltért, serkentő például a jövőre.”

Járolai József